

ЗАЯВА

**національних і міжнародних гуманітарних і правозахисних організацій
щодо Конференції з відновлення України (URC2025, Рим, 10-11 липня)**

**«Відновити краще, ніж було: Розкриття потенціалу відбудови через забезпечення
прав і залучення українців із тимчасово окупованих територій України»**

Відновлення України — це насамперед відновлення людської гідності та прав людини. Несправедлива війна, розпочата Російською Федерацією, одним зі своїх численних негативних наслідків має захоплення частини території України разом із українськими громадянами, які на цій території мешкають. За різними оцінками, може йтися про 3–5 мільйонів осіб, серед яких — понад мільйон дітей, що нині перебувають на тимчасово окупованих територіях України (ТОТ). Попри тимчасову окупацію Російською Федерацією частини території України, атмосферу страху, створену злочинами проти цивільного населення, та примусове нав'язування російського громадянства, усі ці люди залишаються громадянами України. Попри систематичні порушення їхніх прав і вимушену ізоляцію, вони становлять невід'ємну частину демографічного та соціально-економічного майбутнього України.

Росія й далі цілеспрямовано й системно провадить політику, спрямовану на знищення громадянської ідентичності та майбутнього громадян України, які мешкають на ТОТ. Примусова паспортизація, депортації, фільтраційні заходи, незаконні затримання, відібрання майна та масове переміщення населення є серйозними й триваючими порушеннями міжнародного гуманітарного права та міжнародного права у сфері прав людини. Це не поодинокі випадки, а складові ширшої стратегії демографічної інженерії та культурного стирання, що систематично документуються організаціями громадянського суспільства й міжнародними моніторинговими інституціями.

На тимчасово окупованих територіях України діти з наймолодшого віку та молодь піддаються цілеспрямованим процесам мілітаризації й ідеологічної індоктринації, які впроваджує окупаційна адміністрація. Такі практики спрямовані на викорінення української ідентичності, нав'язування лояльності до Російської Федерації та поширення її впливу, що глибоко підриває довгострокові перспективи реінтеграції та суспільного порозуміння.

Ми маємо рішуче наголосити: українці, які залишаються під окупацією, не забуті — вони є і залишаються громадянами України. Усі зусилля щодо національного відновлення мають враховувати їхні права, потреби, забезпечуючи їхню безпосередню участь. Відновлення країни не повинне обмежуватися географією, а має ґрунтуватися на принципі справедливості для всіх без винятку.

Українці на ТОТ — це стратегічний людський капітал для відновлення України. Населення тимчасово окупованих територій, зокрема молодь, становить стратегічно важливий резерв людського потенціалу для сталого відновлення та розвитку держави. Ми не можемо дозволити знецінювати цей потенціал. Створення ефективних механізмів справедливої реінтеграції — це не лише гуманітарна чи правова вимога, а й необхідна передумова для забезпечення демографічної стійкості та консолідації українського суспільства. Системні інвестиції в освіту, психосоціальну підтримку, забезпечення житлом, а також розроблення чітких підходів до визнання й оцінки результатів навчання та професійного досвіду, набутих в окупації, є ключовими умовами для сталого відновлення та соціальної згуртованості.

Збереження та підтримка зв'язків із громадянами України на ТОТ вимагає цілеспрямованої та інклюзивної державної політики, що визнає реалії їхнього повсякденного життя в окупації й силу стійкості. На тлі спроб стерти їхню українськість процес національного відновлення має ставити цих людей у пріоритет — не виключаючи, а залучаючи їх, забезпечуючи їхній захист, участь і представництво. Послаблення чи розірвання цих зв'язків є прямим результатом спрямованої політики РФ. Тож Україна має докладати всіх можливих зусиль для зміцнення зв'язків із тими громадянами, які проживають на ТОТ. Водночас необхідно враховувати наслідки тривалої окупації окремих територій України, зокрема понад десятирічну окупацію Автономної Республіки Крим і міста Севастополь, окремих районів Донецької та Луганської областей.

Для тих, хто мешкає на тимчасово окупованих територіях, мають бути запроваджені чіткі правові механізми та офіційне визнання їхнього досвіду і реалій життя в окупації. Політична система на ТОТ формується під впливом нав'язаних Росією правових та адміністративних норм, знищення українських інституцій, системного стеження та переслідування цивільного населення і криміналізації всього, що пов'язане з українською ідентичністю — мови, поглядів, символіки. Такі системні порушення є не лише міжнародними злочинами, вони породжують серйозні перешкоди для майбутньої реінтеграції та збереження соціальної згуртованості. Для подолання цих викликів і забезпечення сталого відновлення правової визначеності й національної єдності Уряд України має вжити системних змін: запровадити адміністративну процедуру реєстрації актів цивільного стану про народження, смерть, укладення та розірвання шлюбу, які відбулися на ТОТ. Паралельно слід розробити ефективні правові механізми для використання інформації з документів, які мають критичне значення для життя людей і були видані під час окупації: медичних довідок, підтвердження трудового стажу та професійного досвіду, освітніх документів, правовстановлювальних документів на майно, документів про інвалідність тощо.

Справедливість і притягнення держави-агресора до відповідальності мають стати фундаментом відновлення України та основою для досягнення сталого і тривалого миру. Принцип «Відбудувати краще ніж було» це не лише фізична відбудова зруйнованої інфраструктури, це насамперед відновлення правди, людської гідності та справедливе відшкодування для всіх постраждалих від війни. Російська Федерація має понести повну відповідальність за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, а також за нищівну шкоду, завдану населенню, інфраструктурі, суспільству та державним інституціям. Комплексна система повного відшкодування збитків — включно з реституцією, компенсацією та гарантіями неповторення — має стати наріжним каменем стратегії сталого розвитку України. Права людини мають бути інтегровані у всі майбутні переговорні процеси. Будь-яка мирна угода або домовленість про припинення вогню має прямо закріплювати гарантії та права громадян України, які проживають на ТОТ, і передбачати безумовне зобов'язання держави-агресора забезпечити безперешкодний гуманітарний доступ, припинити всі форми переслідувань і повною мірою дотримуватися міжнародного права.

Права людей, постраждалих від війни, підлягають безумовному захисту, а завдані їм збитки мають бути визнані та відшкодовані. Як національні, так і міжнародні компенсаційні механізми повинні прямо охоплювати втрати, яких зазнали

люди на ТОТ із 2014 року, забезпечувати їхнє право на майнову та немайнову компенсацію як у межах національної системи, так і через Реєстр збитків для України (RD4U). Українське законодавство та політичний дискурс мають належним чином реагувати на загрози, пов'язані з політикою примусового нав'язування громадянства РФ на ТОТ. Невідкладне завдання — зберегти й захистити українську правову ідентичність постраждалих громадян через упровадження чітко визначених юридичних гарантій у національному законодавстві, спрямованих на запобігання дискримінації чи безгромадянству.

В умовах окупації, що триває, одним із ключових пріоритетів має стати забезпечення реальної можливості безпечної та гідної евакуації мешканців ТОТ. Щонайменше 1 мільйон осіб, які залишаються в окупації, критично потребують гуманітарної допомоги — однак позбавлені доступу до неї через систематичну заборону з боку Російської Федерації та блокування механізмів міжнародного моніторингу. Це призвело до глибокої прогалини в системі гуманітарного захисту, яка залишає цивільне населення — зокрема, дітей, людей похилого віку та осіб з інвалідністю — беззахисними перед насильством, експлуатацією, переслідуваннями та відмовою в доступі до базових послуг. Потрібні скоординовані дії державних органів, міжнародних партнерів і міжнародних організацій для створення безпечних гуманітарних коридорів, а також забезпечення всебічної правової, соціальної та логістичної підтримки евакуйованим після прибуття на підконтрольну Уряду України територію. Гуманітарні організації мають отримати негайний і безперешкодний доступ до постраждалого населення, а міжнародна спільнота повинна активізувати тиск, щоб припинити перешкоджання гуманітарній діяльності та забезпечити притягнення РФ до відповідальності за порушення норм міжнародного права.

Для повноцінної соціальної, економічної та громадянської інтеграції мешканців тимчасово окупованих територій необхідно створити комплексну систему реінтеграції. Щоб забезпечити рівноправну участь жителів ТОТ у процесі відновлення України, держава має запровадити стратегічно скоординовану та належним чином фінансовану політику реінтеграції, яка гарантуватиме безперешкодний доступ до національної системи пенсійного забезпечення та соціального захисту, адміністративних послуг, забезпечення доступним житлом, а також створення можливостей для перекваліфікації, професійного навчання та працевлаштування з урахуванням потреб постраждалого населення.

Ради ВПО мають бути визнані повноцінними партнерами у процесі відновлення України. Створені самими внутрішньо переміщеними особами, багато з яких виїхали з ТОТ, Ради ВПО є унікальною формою громадянської ініціативи, заснованої на особистому досвіді, довірі громади та принципах локальної демократії. Вони виступають критично важливою ланкою між державними інституціями, переміщеними особами та громадами, що їх приймають, допомагаючи формувати політику, яка відповідає реальним потребам людей і захищає їхні права. Ради ВПО формують фундамент для інклюзивної відбудови — відновлюючи довіру, згуртованість і здатність громад до самоорганізації. Їхнє системне виключення з національного та міжнародного планування процесів відновлення не лише підриває легітимність політик, а й означає втрату надзвичайно цінного ресурсу знань, лідерства та стійкості. Щоб забезпечити справедливе й стале відновлення, Україна має інтегрувати Ради ВПО в саму архітектуру планування, реалізації та моніторингу політики відновлення.

Перехідне правосуддя має бути визнане однією з ключових підвалин стратегії національного відновлення та зцілення України. Без чіткої державної стратегії подолання руйнівних наслідків війни не може бути ані сталого миру, ані понесення відповідальності державою-агресором, ані повноцінної реінтеграції. Попри важливу роль, яку відіграє громадянське суспільство у просуванні принципів перехідного правосуддя, відсутність узгодженої національної стратегії лише загрожує поглибленням фрагментації суспільства і перешкоджає можливості справжнього відновлення. Україна має якнайшвидше створити постійний, юридично визначений і належним чином забезпечений ресурсами державний орган, відповідальний за політику щодо ТОТ, реінтеграцію, довгострокове стратегічне планування та міжвідомчу координацію — щоб справедливість стала наріжним каменем усіх політик відновлення, а не залишалась красивим словом.

У той час, коли міжнародна спільнота збирається в Римі на Конференцію з відновлення України (URC 2025), ми закликаємо до стратегічного переосмислення підходів до відновлення та визнання населення тимчасово окупованих територій України невід'ємною частиною людського капіталу, без якого неможливі ані повноцінна відбудова, ані стійкість, ані довгострокове відновлення і розвиток держави. Ми, національні та міжнародні гуманітарні й правозахисні організації, звертаємось із такими рекомендаціями.

До міжнародних донорів і партнерів:

- Інтегрувати потреби жителів ТОТ у всі напрями відновлення — від інфраструктури і житлової політики до охорони здоров'я, освіти, економічної політики та психосоціальної підтримки — так, щоби програмне та проєктне фінансування і бюджетне планування прямо враховували потреби як людей, які зазнали вимушеного переміщення, так і тих, хто живе в окупації.
- Пріоритезувати фінансування заходів із документування порушень, формування механізмів перехідного правосуддя, розвитку реінтеграційних сервісів та безпечних шляхів евакуації для українців, які перебувають на ТОТ, у тісній координації з Урядом України, громадянським суспільством та місцевими органами влади.
- Сприяти включенню до міжнародних механізмів компенсації як майнових, так і немайнових збитків і шкоди, завданої порушеннями прав людини — починаючи з 2014 року — щоб гарантувати рівний, повний та справедливий доступ до відшкодування шкоди усім постраждалим, зокрема з ТОТ.
- Забезпечити створення гуманітарних коридорів і незалежних моніторингових механізмів і підтримувати системне документування порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права на ТОТ для забезпечення гуманітарного доступу, гарантій захисту цивільного населення, що живе в окупації, та безумовного притягнення до відповідальності винних.
- Інституційно визнати Ради ВПО як партнерів відновлення, інвестуючи в їхню спроможність і забезпечуючи їхнє системне включення в місцеве й національне планування відбудови, щоб забезпечити участь переміщених громад у формуванні політик відновлення та розвитку України.

До Уряду України:

- Інституціоналізувати перехідне правосуддя як пріоритет державної політики через створення постійного, законодавчо уповноваженого та належним чином фінансованого державного органу, відповідального за політику щодо тимчасово окупованих територій, реінтеграцію та взаємодію з цивільним населенням на ТОТ,

забезпечивши стратегічне планування та міжвідомчу координацію на довгострокову перспективу.

- Розробити та впровадити національну систему збирання, аналізу й моніторингу даних щодо порушень прав людини на тимчасово окупованих територіях, яка слугуватиме основою для формування державних політик і програм щодо ТОТ, обґрунтованих реальними потребами і доказами.

- Запровадити спрощені та ретроспективні юридичні процедури для визнання в адміністративному порядку актів цивільного стану (народження, смерті, шлюбу), а також результатів навчання, трудового стажу і професійного досвіду, інвалідності та права власності осіб, які постраждали від окупації.

- Забезпечити збереження українського громадянства, встановивши чіткі правові гарантії щодо наслідків примусової паспортизації та надавши захист від безгромадянства, дискримінації чи виключення адміністративних процедур.

- Розширити можливості для молоді з тимчасово окупованих територій, надавши доступ до вищої освіти, професійно-технічного навчання, а також підтримку молодіжних ініціатив і програм наставництва, спрямованих на реінтеграцію та протидію дезінформації.

- Забезпечити всебічну соціально-економічну реінтеграцію, гарантувавши рівний доступ мешканців ТОТ і тих, хто виїздить з ТОТ, до національної системи соціального захисту й пенсійного забезпечення, доступного житла, програм підтримки зайнятості та безпечних, гідних шляхів переміщення на підконтрольну Уряду територію.

- Гарантувати доступ мешканців ТОТ до національних механізмів компенсації за допомогою системного й інклюзивного документування та обліку майнових втрат, немайнової шкоди та порушень прав, спричинених збройною агресією Російської Федерації, починаючи з 2014 року.

Конференція з питань відновлення України 2025 року має стати точкою відліку для нового розуміння самого поняття «відновлення» — його виміру не лише у кілометрах нових доріг чи мегаватах відновленої енергії, а насамперед в історіях людей: у кожній відремонтованій оселі, кожній збереженій школі, кожній родині, яка залишається на ТОТ або була змушена покинути свій дім.

Справжнє відновлення — це не лише реконструкція зруйнованого, а й відновлення того, що робить Україну цілісною: її людей, включно з тими, хто досі живе в окупації. Жодна дорожня карта відбудови не може бути імplementована без чіткого зобов'язання: забезпечити права, потреби та майбутнє кожного громадянина України — незалежно від того, де вони перебувають сьогодні.

26 червня 2025 року

Благодійна організація «Благодійний фонд «Право на захист»

Громадська організація «Донбас SOS»

Центр прав людини ZMINA

Благодійна організація «Благодійний фонд «Стабілізуєшн Суппорт Сервісез»

Громадський холдинг «ГРУПА ВПЛИВУ»

Громадська організація «Кримська правозахисна група»

Громадська організація «КримSOS»

Благодійна організація «Благодійний фонд «Схід SOS»